

Петро
ЛУЩИК

*Мій друг
Франц Йосиф*

Роман

Харків
«ФОЛІО»
2019

Пролог

Можливо, комусь може видатися дивним, чому саме тепер, напередодні Великої війни, котра ось-ось сколихне Європу, мені забаглося згадати ці події шістдесятирічної давнини. Здавалося б, кому зараз яке діло до того, що могло статися, але не сталося у такому вже далекому 1855 році. Аналізуючи те, що відбувається навколо подій у Сараєві, я щораз більше переконую себе у тому, що все, що довелося пережити мені, цілком можна було повторити тепер, і не стояла б зараз імперія на порозі війни, про результат котрої можна лише здогадуватись. А те, що війна буде, знаю доко-нечно. Ще зранку мій онук Максиміліан, полковник Генерального штабу, повідомив інформацію, що Сербія відхилила ультиматум цісаря і Відню нічого не залишається, як оголосити Белграду війну.

Останніми днями мене не покидає відчуття якогось дежав'ю. Тоді, майже шістдесят років тому, мені, ненавченому у дипломатії і розніженому у віденських салонах юнакові, вдалося відвернути катастрофу, в котру, як от тепер, намагалися втягнути Австрію силь-ні світу сього. Цісар на декілька років зміг зберегти мир, щоправда, цією передишкою скористатися не зумів. Я ловлю себе на думці, чому ж тепер не знайшлося нікого, хто зумів би запобігти вбивству ерцгерцога Франца Фердинанда у Сараєві, як свого часу це вдало-ся мені. З висоти прожитих років і набутого досвіду я можу зроби-ти єдиний висновок: відвернути замах на спадкоємця престолу можна було, але зараз настали такі часи, коли всім хочеться війни. На жаль, мої генеральські нашивки дають мені право стверджувати, що романтика і краса наших піхотних полків досить скоро буде забризкана кров'ю, а красивий алюр цісарсько-королівської кавалерії зникне при першій же зустрічі з новітньою зброєю — куле-метами.

Ще раніше я декілька разів поривався описати ці події, але щоразу мене зупиняв цісар, мотивуючи це тим, що надто мало часу минуло з тих пір і взагалі не варто дражнити гусей, особливо у час такої невпевненості. Зараз же, коли у живих не залишилося жод-ного свідка тих подій — і безпосередніх учасників, і непрямих, —

й у час, коли будь-яка дія чи бездіяльність Відня є нічим іншим, як цугцвангом¹, я нарешті маю повне право хоча б для себе проаналізувати, чому тоді мені вдалося відвернути війну, а теперішні генерали цю можливість прогавили.

До того ж зараз цісарю не до мене і не до моїх мемуарів. Я його навіть розумію. Не дай Бог комусь пережити те, що довелося Францу Йосифу: бути свідком смерті імператриці Єлизавети, сина, дочки, двох братів, а насамкінець місяць тому загинув іще один спадкоємець. Ба більше, останнім часом він не покидає Бельведер², намагаючись хоча б там зберегти таку милу йому атмосферу минулого, де час наче зупинився.

Тому, напевне, нікому не буде погано від того, що я опишу події, безпосереднім учасником яких мені довелося бути.

Отже, я починаю!

¹ *Цугцванг* — термін у шахах, коли будь-який хід веде до погіршення ситуації.

² *Бельведер* — замська резиденція австрійських цісарів.

I

Лемберг зустрів мене по-своєму: хмарами, що наче зачепилися за Високий замок, віднедавна названий горою Франца Йосифа, і краплями дощу, котрі невідь-як трималися у повітрі й не падали на вже й без того вогку землю. Я з жахом уявив, як виглядатиму, коли доведеться ступити на цю мокру і, безперечно, брудну дорогу, але тут, ніби за порухом якоїсь чарівної палички, підкови запряжених коней зацокали бруківкою. Одночасно загуркотіли колеса карети — я в'їхав у Краківське передмістя.

Я із цікавістю вдивлявся у вікно карети. Здавалося, безладно побудовані обабіч дороги будинки, до того ж жителі яких явно не належали до оточення магістрату міста, тим не менше утворювали на диво цілісний ансамбль, який, щоправда, не міг похвалитися красою або хоча б елементарною гармонією.

Практично усі будинки потопали у зелені садів. Деякі дерева вже заплодоносили, інші ж іще чекали свого часу.

— А ось і Гицлівська гора! — озвався мій супутник і показав на підвищення праворуч.

— Перепрошую? — не зрозумів я. — Гицлівська? Що це означає?

— Колись тут мешкав місцевий шкуродер, по-тутешньому «гицель», — пояснив супутник і вже тихіше додав: — Вона ж гора Страт.

Мені було відомо, що тут час від часу виконувалися вироки особливо небезпечним злочинцям, але знав я і про те, що востаннє це сталося чи не сорок років тому. За цей час можна було б уже й забути про це.

— Хіба тут іще досі страчують? — запитав я.

— Не далі як вісім років тому на цьому місці повісили, прошу пана, справжніх поляків Юзефа Капусцінського та Теофіла Вісьньовського.

— За що?

— Перепрошую пана — за шию, — спробував пожартувати супутник, але одразу зрозумів, що жарт вдався недоречний. — Пани Вісьньовський і Капусцінський лише хотіли добитися від попередника світлішого цісаря захисту від зазіхань на свої свободи.

— І хто ті люди, які намагалися так підло зазіхати на свободу поляків? Чи не русини? Ой, пане Пелчинський, здається мені, ви лукавите, — сказав я.

— Що ви, пане Рутецький! Борони Боже мене від такого! — заперечив супутник. — Ви у Львові вперше, тому не знаєте, що тут відбувається?

— Тоді просвітіть мене, пане Пелчинський! Я так розумію, їхати нам залишилося небагато, але і вас важко назвати Шахерзадою...

— Перепрошую? — не зрозумів Пелчинський.

— В арабів є такий збірник казок, котрі протягом трьох років їхньому правителю розповідала його дружина. Кожної ночі, мушу зазначити!

— Не читав!

— Охоче віру і насмілюся порекомендувати при нагоді все ж прочитати. Дуже забавне читиво. То що тут не так з русинами?

— Спочатку свого правління найясніший цісар Франц Йосиф навіть прихильно ставився до русинів, — говорив Пелчинський. — Я кажу «навіть», бо дозволив в університеті Франца Першого¹ вивчати їхню мову. І чим усе це закінчилося? Чим віддячили невдячні русини?

— І чим віддячили?

Мене дедалі більше цікавила ця розмова.

— Їм захотілося автономії! Ви собі можете це уявити? Автономії! І це у той час, коли імперія заледве вистояла через Угорщину! Утворили якусь свою Руську раду і почали вимагати розділити Галичину на дві частини — західну польську і східну русинську. Слава Богу, що найсвітліший цісар вчасно побачив небезпеку. Він поставив намісником Галіції мудру людину, пана Голуховського, який розігнав раду, спробував заборонити їхню газету «Зоря галицька», але не вдалося. Поки що.

— А до чого тут поляки? — запитав я.

— А ми, пане Рутецький, ніколи не хотіли поділу Галіції. Цей край має бути один і належати світлішому цісареві!

— І управляти ним мають поляки, — закінчив я.

Мій супутник спокійно відповів.

— Це не моя примха — це визначив сам цісар!

Тим часом карета виїхала на вулицю, яка одночасно була берегом невеликої річки Полтви, що перетинала Лемберг зі сходу на захід. Кучер повернув праворуч, і тепер ми їхали до центру міста

¹ Тепер — Львівський національний університет ім. Івана Франка.

проти течії. Час був ранній, тому перехожих на вулицях було мало, лише кудись спішили вічно заклопотані слуги і несли свій нехитрий крам дрібні торговці.

— Якщо ваша ласка, пане Рутецький, то я тут би зійшов, — сказав Пелчинський.

— Тут? — перепитав я.

— Так, до власної оселі іще далеко, не хочу зловживати вашою добротою, а тут найкраще взяти візника.

— Як скажете!

Звичайно, правила хорошого тону вимагали запропонувати відвезти свого попутника до його будинку; у себе у Відні я так би і зробив, але тут не Відень, та й причина моєї появи виключала зайвий прояв шляхетства.

Через невеликий отвір за кучером я наказав йому зупинитися. Мій слуга миттю зіліз зі свого місця і поспішив назад, щоб зняти вантаж мого супутника. Поки слуга виконував свою роботу, Пелчинський став прощатися.

— Пане Рутецький, не знаю, як висловити свою вдячність за ваш благородний вчинок, — сказав він. — Якби не ви, не знаю, скільки часу ще мені довелося б чекати на потрібний транспорт.

— Пусте, пане Пелчинський! — відмахнувся я. — Смію вас запевнити, що з вами дорога проминула майже непомітно. Ви напрочуд приємний попутник!

— Дякую за приємну оцінку. Сподіваюся, ми ще зобачимось, якщо ви затримаєтесь у Львові, як і планували.

— Буду радий новій зустрічі!

Тим часом слуга відчинив дверцята.

— Готово, пане! — сказав він.

Пелчинський востаннє кивнув головою, надягнув невисокий циліндр і покинув салон. Крізь відкриті дверці я зауважив, що слуга поставив валізи попутника не на дорозі, а на тротуарі, чому той зрадив.

— Куди, пане? — поцікавився слуга. — Просто до намісника?

— І як ти собі це уявляєш? — відповів я. — У такому вигляді? Стомлений дорогою? Спочатку відпочинок, а вже потім справи.

— Так, пане! — згодився слуга. — Зволите одразу їхати до вашого маєтку?

— І бажано швидко!

Найбільше мені хотілося прийняти ванну і хоча б годинку відпочити, а вже потім зайнятися справами, котрі привели мене до цього міста.

II

Я вирішив і надалі дотримуватися ще у Кракові визначеного іміджу й намагатися не виділятися. Принаймні попервах. Тому мундир, яким я дуже пишався — білий кітель з червоними штанами, — так і залишився чекати свого часу у шафі, а натомість я одягнув коричневі картаті штани і такий же жилет. Вирішив не ризикувати білими штаньми — невідомо, куди сьогодні мені доведеться відбути, а ходити забрудненим особливого бажання не було.

Стоячи перед дзеркалом, я востаннє перевіряв, чи достатньо білою є моя сорочка і чи правильно зав'язана краватка. Конрад мовчки допоміг одягнути темний укорочений фрак, почекав, поки я перевірю годинник, подав тростину і циліндр.

Тепер я був готовий до всіх несподіванок, які мені готувало це місто. Хтось інший, звичайно, висловив би своє захоплення моїм гардеробом, але від свого слуги такого я не чекав — за своє життя він встиг надивитися на багато чого: і мої туалети, що лише на день-другий відставали від останньої віденської моди, і на те, на що ці туалети невдовзі перетворювалися.

Сам же Конрад одягнув мундир тірольського стрільця і причепив на нього скромну медаль «За хоробрість», якою дуже пишався. Спочатку я хотів було заборонити йому одягати її будь-де, але зрештою відмовився від свого наміру — нагорода мого слуги була заслужена, а той факт, що простого ловеласа возить сам тірольський герой, надавала моїм поїздам певної таємниці.

Годинник на міській ратуші пробив другу годину, я зрозумів, що не встигну до назначеного часу. Зрештою, мої повноваження дозволяли, ба навіть вимагали приїжджати на наперед обумовлену зустріч пізніше. Бургомістр має усвідомити, що відтепер не його чекатимуть, а йому самому доведеться почекати.

Мої приготування врешті набридли Конраду.

— Пане, нам слід поспішати! — обережно сказав він.

— Так, авжеж! Поїхали! — згодився я.

Конрад надів на голову капелюха із знаменитими тірольськими китичками і відчинив переді мною двері. Я відзначив, що управи-

тель постарався на славу: коні були вимиті і відгодовані, карета вичищена від пилуки і багна. Поки я піднімався у салон, Конрад встиг зайняти своє місце фірмана.

Тепер я зміг по-новому роздивитися місто. Сонце вже встигло зачепитися за zenit і розігнати набридливу мряку. Вимита нічним дощем бруківка сяяла на сонці й сліпила очі. Місто жило своїм звичним життям, незрозумілим приїжджим, але мало цим переймалося. Навіть мені, людині новій, вчувалася ледь вловна напруженість, яка зазвичай виникає напередодні якоїсь неординарної події. Що ж, подія, яку чекав Лемберг, дійсно була неординарна. Зрештою, саме через неї я і прибув у місто моїх предків.

Вузькими вуличками, явно не розрахованими на зустрічний рух двох екіпажів, я нарешті дістався до мети, причому Конраду двічі довелося криками доводити своє виключне право проїхати першим. Я не втручався у суперечку. Для цього й існують слуги, щоб захищати своїх панів, а у Конрадї я аніскільки не сумнівався.

Коли коні зацокотіли бруківкою площі, я зазирнув через вікно. Переді мною височіла будівля ратуші — мета моєї поїздки. Площею вільно походжали пишно вдягнені пани і панянки, але від мого ока не сховалася одна обставина: одяг місцевої аристократії відставав від столичної моди на три-чотири місяці, а у декого — й на цілий рік. От, наприклад, у цього пана, який щось розповідає смішне своїй супутниці, у фрака надто довгі фалди. Чоловіки у Відні вже давно віддають перевагу укороченому варіанту. Та й його супутницю важко назвати модницею. Навряд чи у Відні наділи б щось подібне.

Тим часом карета зупинилася, і я зрозумів, що ми прибули на місце. Зазвичай у подібних випадках дверцята карети відчиняє мій слуга, але тут Конрад вирішив підіграти мені. Почекавши хвилю, він крикнув:

— Гей, нероби! Ану допоможіть панові вийти!

Чи то слуги перед входом у ратушу були спеціально поставлені для цього, чи майже начальницький голос Конрада так подіяв на них, а чи просто його тирольський мундир із нагородою поставив їх у непевне становище, але дверці зліва відчинилися, і я зійшов на землю.

Деякі перехожі зупинилися, щоб подивитися на того, хто це з таким криком (Конрада, звичайно) прибув до магістрату. Напевне, вони сподівалися побачити щонайменше намісника, але їх чекало розчарування. На намісника я явно не дотягував, був одягнутий просто, хоч і за останньою модою, та й віком не міг похвалитися. Мені